

Б. П. КОЛЕСНИКОВ

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: НООСФЕРНА ПАРАДИГМА

Проаналізовано засади ноосферної парадигми державного управління розбудовою інформаційного суспільства. Показано основні напрямки трансформації світоглядних засад державного управління у процесі переходу від ментальності “суспільства ризику” до ментальності “ноосферного суспільства”. Обґрунтовано необхідність формування ноосферного державноуправлінського світогляду.

Ключові слова: державна політика, інформаційне суспільство, державно-управлінський світогляд, ноосфера, суспільство ризику, ноосферне суспільство.

Analyzed the principles of the noosphere paradigm government development of the information society. The main directions of the transformation of philosophical foundations of public administration in the transition from the mentality of “risk society” to the mentality of “noosphere society.” The necessity of forming noosphere public management philosophy.

Key words: public policy, information society, state-managerial ideology, the noosphere, risk society, noospheric society.

На сьогодні історичний розвиток українського суспільства та людства сягнув такого рівня, коли перед національним державотворенням ставиться на порядок денний питання створення системи ефективного державного управління розвитком інформаційного суспільства та його інтеграції до світового [1 – 4]. Необхідність цього зумовлюється низкою причин: по-перше, процесами глобалізації, які рухають людську цивілізацію до створення загальнопланетарного інформаційного суспільства й утвердження пріоритетів сталого розвитку; по-друге, розбіжністю в Україні між проголошенням пріоритетності державної політики розвитку інформаційного суспільства та конкретними діями щодо її забезпечення; по-третє, відсутністю дієвої загальної концепції державної політики розвитку інформаційного суспільства, що приводить до управління акцентованого в основному на перевагах інформатизації українського соціуму, без достатньої уваги щодо врахування, упередження та мінімізації тих ризиків, які виникають унаслідок переходу суспільства на постіндустріальну стадію цивілізаційного розвитку

Стає все більш очевидним, що наявний рівень державного управління розвитком інформаційного суспільства в Україні виявився неадекватним сучасним умовам і викликам майбутнього. Відповідно, це актуалізує проблему

глибокого аналізу проблеми вдосконалення механізмів державного управління ризиками розвитку інформаційного суспільства в Україні. Це потребує аналізу передумов його становлення та тенденцій розвитку такого типу соціальних систем у розвинутих країнах світу, що дасть змогу краще побачити перспективи подальшого розвитку державного управління розгортанням інформаційного хвилі цивілізаційного розвитку на теренах України.

Без розбудови інформаційного суспільства в Україні сьогодні та в найближчому майбутньому держава не може забезпечити й добробут для своїх громадян, оскільки внаслідок розвитку інформаційно-комунікаційних технологій саме інформація стала відігравати роль провідного фактору економічного розвитку, що формує конкурентні переваги і на рівні окремих організацій, і на рівні держав. Трансформація економічних відносин виразно еволюціонує в бік зміщення акцентів з матеріального виробництва на створення інформаційних продуктів, зменшення матеріаломісткості та збільшення знаннємісткості економічних процесів, швидкого звуження зайнятості населення у сфері фізичної праці на користь розширення чисельності працівників розумової діяльності, яка до того ж набирає все більш творчого характеру [11 – 18; 21; 22].

За таких умов наукове забезпечення державної політики розвитку інформаційного суспільства в Україні є засадничою умовою українського державотворення та однією з найактуальніших проблем у галузі державного управління. Концепт “інформаційне суспільство” є своєрідною моделлю бажаного майбутнього, яка слугує державі й суспільству дороговказом щодо подальшого розвитку в сучасних умовах. При цьому відмова від руху в даному напрямку створює для українців ситуацію ризику втрачених можливостей, а реалізація інноваційного курсу на інформаційну революцію також несе у собі істотні небезпеки дизгармонізації суспільних відносин і процесів.

Про це переконливо свідчить досвід розбудови інформаційного суспільства в передових країнах світу, яким Україна може скористатися, але не зможе скопіювати. Тому існує необхідність власного творчого пошуку українського суспільства та держави у сфері побудови самобутнього варіанту національного інформаційного суспільства та його гармонійної інтеграції до світового. Передумови для цього є, оскільки на саме теренах України зародилася концепція ноосферного суспільства [5; 9].

Тому метою даної статті є осмислення можливостей ноосферної парадигми для вдосконалення державної політики розбудови інформаційного суспільства в Україні.

Осмислюючи проблему розвитку інформаційного суспільства, українські та російські науковці все частіше звертаються у своїх побудовах до концепції ноосфери (від гр. “ноос” – розум), опрацьованої видатним українським науковцем В. Вернадським.

Ідеї про ноосферу В. Вернадський висловив так: “Людство, взяте в цілому, стає потужною геологічною силою. І перед ним, перед його думкою й працею

стає питання про перебудову біосфери в інтересах вільно мислячого людства як єдиного цілого. Це новий стан біосфери, до якого ми, не помічаючи цього, наближаємося, і є ноосфера. Ноосфера – останній з багатьох станів еволюції біосфери в геологічній історії – стан наших днів” [9, с. 32].

Концепція ноосфери В. Вернадського перші 20 років не викликала зацікавлення наукової спільноти, допоки не з’явилося усвідомлення людством загрози екологічної катастрофи та інших глобальних проблем. Концепція ноосфери за таких умов виявилась доречною, оскільки підводила вагомий теоретичний фундамент під осмислення екологічної кризи, особливо виразно констатованої представниками Римського клубу [19; 20]. Доповіді членів цієї авторитетної міжнародної організації містять результати досліджень, які свідчили про наближення розвитку людства до меж свого зростання і звернули увагу на обмеженість ресурсів планети, які до того здавалися невичерпними.

Концептуальні побудови представників Римського клубу викликали широкий резонанс і створили передумови для обґрунтування поняття “цивілізація ризику” та виникнення алармістських (від англ. alarm – тривога) ідей, на яких ґрунтується перша доповідь Римському клубу “Межі росту”. Основний зміст цих ідей полягає в тому, що вичерпність ресурсів планети Земля обмежує людську експансію, перш за все – технологічну, й примушує людство замислитися над подальшою долею свого біологічного виду.

Було зроблено висновки про неприпустимість стримування техніко-економічного зростання та зменшення технологічного тиску на навколишнє середовище задля забезпечення занепаду суспільства, держав і людства. Осмислення поставлених перед людством проблем стимулював науковців, насамперед на теренах СНД, до пошуків інтересу до наукової спадщини В. Вернадського.

Такий інтерес до концепції ноосфери зумовлений тим, що в ній фіксується принципово нова єдність суспільства та природи, висвітлюються особливості якісно нового рівня діяльності людини в біосфері, які притаманні сучасній добі, а також місця і ролі інформації та інформаційних технологій у соціальних відносинах. Тотальне насичення біосфери телекомунікаційними системами приводить до того, що з’являється своєрідний симбіоз людини з інформаційними мережами, що, у свою чергу, стає новим етапом еволюції цивілізації.

Фактично людство перетворюється на все більш цілісну та інтегровану інформаційну систему, яка складається з елементів-людей, між якими існує інформаційна взаємодія за допомогою різноманітних засобів мобільного зв’язку та мережі Інтернет, все більш подібна до функціонування мозку людини, який складається з елементів-нейронів, між якими теж існує інформаційна взаємодія. При цьому на сьогодні чисельність людства прямує до типової кількості нейронів мозку, створюючи потенційну можливість для людства перетворитися на свого роду мегамозок планети Земля.

На наш погляд, ідея розвитку інформаційного суспільства в бік ноосферного суспільства є конструктивною альтернативою наявній на сьогоднішній день тенденції його розвитку як суспільства ризику. Для цього слід взяти до уваги наведену вище тезу про те, що сучасні планетарні процеси, як вважав В. Вернадський, характеризуються переходом біосфери в новий стан – ноосферу.

При цьому наукова думка в ноосфері є наймогутнішою геологічною силою; еволюція ноосфери постає як розвиток самоорганізуючої системи, яка у своєму становленні позбавлена цілеспрямованості. На даному етапі, якщо говорити мовою синергетики, вона перебуває в точці біфуркації, і шляхи її подальшого розвитку достеменно невідомі. Тому цілком доречно розглядати такі можливі варіанти, як, з одного боку, коеволюція людської цивілізації та біосфери планети у напрямку ставлення дійсно розвиненої ноосфери, а з іншого – загибель людства як граничний варіант прогресування того феномену, який описується згаданим вище терміном “суспільство ризику”. Тому зазначена ситуація породжує запитання, яким чином повинен бути організований розвиток інформації в національному і глобальному масштабі, щоб піти шляхом розвиненої ноосфери та уникнути екологічної катастрофи. Відповідь, насамперед, передбачає з’ясування причин екокризи.

Проаналізувавши обґрунтування витоків екологічних негараздів, які У. Бек [6 – 8], Е. Гідденс та інші дослідники виокремлюють у процесі переходу індустріального суспільства в суспільство ризику, приходимо до висновку, що найпершими їх причинами є невідповідність між зростанням науково-технічної могутності суспільства та його морально-етичним поступом, а також відсутність ціннісного компоненту в тому типі раціональності, за допомогою якого відбувається освоєння біосфери та інформатизація суспільств планети [6 – 8; 10].

Стає все більш очевидним, що для подолання кризового стану необхідним є закріплення морально-етичних цінностей за діяльністю розуму, науки, які змінюють оточуючий світ. Відтак, досягнення етапу розвиненої ноосфери передбачає здійснення певних змін в аксіологічних підвалинах орієнтації державотворення на розбудову інформаційного суспільства.

У такому контексті найоптимальнішими видаються спроби опрацювати екологічний зміст традиційних цінностей, чеснот, перевірених історичним досвідом. До таких, насамперед, відноситься принцип відповідальності на рівні людини, держави, суспільства й людства, які стали ключовими ланками еволюції біосфери в ноосферу та визначальними чинниками гармонійного співіснування природи та суспільства.

Іншою важливою цінністю є переформатування свідомості як пересічних громадян, так і високопосадовців з омірювання ідеалів суспільного розвитку у вигляді суспільства з високими стандартами споживання (“суспільство споживання”, “суспільство добробуту” тощо) на поміркованість і стримування експансії людської діяльності, спрямованої на завоювання природи надмірним споживанням природних ресурсів. Ці чесноти видаються базовими для оптимізації процесу розвитку інформаційного суспільства в бік ноосферогенезу та відходу від мейнстріму суспільства ризику.

Мірою того, наскільки в результаті прийняття та реалізації державно-управлінських рішень вдається рухатися в бік ноосферогенезу, є те, що раніше ми називали ноосферною ефективністю державної політики розвитку інформаційного суспільства.

Однак досягнення ноосферної ефективності державної політики розвитку інформаційного суспільства – це питання, яке повинно вирішуватися державою як на національному рівні, так і шляхом її участі в процесі корегування розвитку становлення загальнопланетарного, глобального інформаційного суспільства.

Адже глобалізація як процес взаємного зближення, утворення різноманітних зв'язків, контактів між народами планети постає необхідною передумовою розвитку ноосфери, її атрибутом, отже, явищем закономірним та об'єктивним. У цьому аспекті об'єднання людства в єдиний світовий організм, за В. Вернадським, є необхідною передумовою становлення ноосфери [9].

Сутнісними аспектами ноосферної концепції державного управління розвитком інформаційного суспільства постають положення про таке:

- націленість суспільного розвитку на інтегральну єдність людства;
- особливу місію науки, техніки та освіти як визначальних чинників еволюції суспільства;
- перетворення людства на істотну геологічну силу в планетарній еволюції;
- необхідність заміни ідеї панування над природою на ідею коеволуції суспільства і природи як наріжної умови становлення ноосфери;
- необхідність перетворення ідеї ноосферогенезу в один із центральних концептів управління розвитком інформаційного суспільства як на національно-державних, так і глобальному рівнях і ставлення державних і глобальних механізмів під контроль коеволуційних процесів.

Державне управління екологічними ризиками розвитку інформаційного суспільства повинно ґрунтуватися на ноосферній парадигмі. Потрібно, по-перше, міжнародному рівні досягнення угод щодо регуляції темпів розбудови глобального інформаційного суспільства, ініційованого державами – лідерами процесів інформатизації та глобалізації. Ці темпи повинні бути співрозмірними темпам розвитку як національних, так і регіональних спільнот, а також біосферним процесам у планетарному масштабі. По-друге, потрібен не лише розвиток екозберігаючих технологій, але й формування як масової, так і елітарної екозберігаючої свідомості, цінності й настанови якої протилежні ментальності індустріальних та аграрних суспільств. По-третє, необхідно також відмовитись від державної політики інтенсифікації економічного зростання на користь ідеології сталого розвитку.

Література:

1. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки : Закон України від 09.01.2007 р. № 537-V// ВВР України. – 2007. – № 12. – Ст. 102.
2. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України. – Режим доступу : <http://www.ucrf.gov.ua/uk/doc/laws/1149755954/>.

3. Про утворення Міжгалузевої ради з питань розвитку інформаційного суспільства : постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2009 р. № 4. – Режим доступу : http://apitu.org.ua/law/p2009_0004.

4. Про затвердження плану заходів з виконання завдань, передбачених Законом України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.08. 2007 р. № 653. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=653-2007-%F0>.

5. *Алексеева Л. А.* В. И. Вернадский о социальных предпосылках становления ноосферы / Л. А. Алексеева // Ноосфера і цивілізація. – 2012. – Вип. 1. – С. 6–10.

6. *Бек У.* Власть и её оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия / У. Бек. – М. : Прогресс-Традиция; ИД “Территория будущего” (Серия “Университетская библиотека Александра Погорельского”), 2007. – 464 с.

7. *Бек У.* От индустриального общества к обществу риска / У. Бек // THESIS, 1994. – № 5. – С. 161–168.

8. *Бек У.* Общество риска. На пути к другому модерну / У. Бек. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 383 с.

9. *Вернадский В. И.* Биосфера и ноосфера / В. И. Вернадский. – М. : Айрис-пресс, 2007. – 574 с.

10. *Гидденс Э.* Судьба, риск и безопасность / Э. Гидденс // THESIS. – 1994. – № 5. – С. 107–134.

11. *Григор О. О.* Формування інформаційного суспільства в Україні в контексті інтеграції в Європейський Союз (державно-управлінський аспект) : автореф. дис. ... к. держ. упр. : спец. 25.00.01 / О. О. Григор. – Львів, 2003. – 20 с.

12. *Дубас О.* Поняття і феномен інформаційного суспільства: аналіз політологічних підходів / О. Дубас // Генеза. – 2004. – № 1(9). – С. 20–25.

13. *Жаворонкова Г. В.* Формування інформаційного суспільства в Україні / Г. В. Жаворонкова // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – К., 2010. – Вип. 26. – С. 43–49.

14. Інформаційне суспільство і держава: проблеми взаємодії на сучасному етапі : зб. наук. ст. та тез повідомл. за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., 26 жовт. 2012 р., м. Харків / ред. : С. Г. Сergyogina, І. В. Яковюк, В. Г. Пилипчук ; Нац. акад. прав. наук України ; НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування ; НДІ інформатики і права. – Х., 2012. – 213 с.

15. Інформаційне суспільство: стан і перспективи розвитку в світлі регіональних особливостей : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 11 – 14 жовт. 2012 р., Краків-Жешів-Львів-Тернопіль / ред. : Я. Бакушевич, П. Беленький, І. Бакушевич ; Терноп. ін-т соц. та інформ. технологій ; Нац. ун-т “Львів. політехніка” ; Ін-т регіон. дослідж. НАН України ; Бізнес-інкубатор Тернопільщини. – Тернопіль : ТІСІТ, 2012. – 189 с.

16. *Калашинюк Є. О.* Політичні імперативи інформаційного суспільства в контексті євроінтеграційних процесів (на прикладі Європейського Союзу, Республіки Італія і України) : автореф. дис. ... к.політ.н. : спец. 23.00.04 /

Є. О. Калашнюк ; НАН України ; Ін-т світової економіки і міжнародних відносин. – К., 2007. – 20 с.

17. *Картунов О. В.* Інформаційне суспільство: аналіз політичних аспектів зарубіжних концепцій : монографія / О. В. Картунов, О. О. Маруховський ; ред. О. В. Картунов ; Ун-т економіки та права “КРОК”. – К., 2012. – 343 с.

18. *Краснокутський О. В.* Підвищення рівня відповідальності владних структур як чинник оптимізації розвитку ідеології державотворення в Україні / О. В. Краснокутський // Ноосфера і цивілізація. – 2012. – Вип. 1. – С. 76–82.

19. *Медоуз Д. Л.* За пределами роста / Д. Л. Медоуз // Вестник МГУ. Сер. 12. Политические науки, 1995. – № 5. – С. 80–86.

20. *Медоуз Д.* Пределы роста. 30 лет спустя : учеб. пособ. по дисциплин. вуз. компонента для студ., обучающихся по спец. 020801 (013100) “Экология”, 020802 (013400) “Природопользование” и по направлению 020800 (511100) “Экология и природопользование” / Д. Медоуз, Й. Рандерс, Д. Медоуз. – М. : Академкнига, 2008. – 342 с.

21. *Недбай В. В.* Відмінні риси інформаційного суспільства / В. В. Недбай // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – Одеса : Юридична література. – 2003. – Вип. 17. – С. 277–285.

22. *Парфенюк В. М.* Політика інформаційного суспільства в умовах євроінтеграції (на прикладі Республіки Польща, Словацької Республіки, Угорської Республіки та Чеської Республіки) : автореф. дис. ... к.політ.н. : спец. 23.00.04 / В. М. Парфенюк. – К., 2006. – 18 с.

Надійшла до редколегії 27.05.2013 р.